

ného praktického dotváření práva soudy i na kontroverzní případy a autoritářskou tvorbu práva (vrcholnými) soudy v kontinentálním typu právní kultury.¹⁰¹ Domnívám se, že i tyto okolnosti by měly vést k opětovnému promyšlení konceptu dělby moci a vlivu soudů na politický systém.

1.4. Posun od zaměření na roli soudů v konstitucionalismu na roli v ústavních demokraciích

Vymezení tří mocí v institucionálním smyslu jakožto základu liberálního konstitucionalismu tradované od *Ch. de Montesquieua* představuje způsob organizačního řešení specifických problémů politických institucí zejména za účelem bránění koncentraci moci v jedné ruce a jako jedna z pojistek proti expanzi moci státních institucí na úkor svobod jednotlivců. Určité vysvětlení pro vyčlenění soudnictví jako samostatné moci je možné hledat právě v tradici, důvodech, které stály za nejstaršími modely dělby moci a inspirovaly pozdější demokratické ústavní úpravy:¹⁰² republikánská nedůvěra vůči soudnímu přezkumu zákonů ve Francii, vztah mezi doktrínami suverenity parlamentu a rule of law ve Velké Británii, kombinace soudní ochrany ústavu předcházejících individuálních svobod a soudní kontroly federálních aktů ve Spojených státech a nakonec německý model právního konstitucionalismu, spoléhající na silné soudy jakožto ochránce ústavně zakotvených práv před zásahy ze strany zákonodárce. Ten se prosadil nejen v dalších posttotalitních státech, nýbrž pravděpodobně ovlivňuje i ostatní (ústavní) soudce po celém světě – a tedy právě vývoj k soudcovské nadřazenosti (*judicial supremacy*), který kritizuje v úvodu zmíněný *R. Hirschl*.

Hledání abstraktní teorie dělby moci, natož ve formě vyhrocené karikatury úplného institucionálního a funkčního oddělení mocí, představuje snadný terč pro autory zpochybňující efektivitu, koherenci a pokud možno i samotný smysl takové teorie.¹⁰³ Východiskem pro zkoumání dělby moci se tudíž stává právní a politologická komparatistika, která se nicméně dlouhodobě věnovala především vzájemným vztahům mezi legislativou a exekutivou. Současně v souladu

---

¹⁰¹ K rozdílům mezi autoritářským a autoritativním rozhodováním viz Kühn, Z.: *Argumentace a citace judikatury soudcem a advokátem*. In: Bobek, M., Kuhn, Z. a kol.: *Judikatura a právní argumentace*. Auditorium, Praha 2013, str. 176 a násl.

¹⁰² V podrobnostech neomezujících se na soudní moc srov. Möllers, C.: *The Three Branches...*, str. 16–40.

¹⁰³ Srov. Carolan, E.: *The New Separation of Powers. A Theory for the Modern State*. Oxford University Press, Oxford 2009, str. 18 a násl.

s výše uvedenými tradicemi vnímala soudnictví jako samostatnou, nezávislou moc, která není určující pro povahu politického režimu (tj. zejména pro rozlišování mezi parlamentními a prezidentskými režimy).

Používaná perspektiva se nezměnila ani poté, kdy se zkoumání institucionálních ústavně zakotvených vztahů mezi parlamentem, vládou a hlavou státu¹⁰⁴ obohatilo o roli politických stran a dalších aktérů. Pouze se přidávají další argumenty pro nezávislost soudnictví, založené tentokrát na apelu na racionální volbu zohledňující dlouhodobé zájmy politických aktérů: zdůrazňují výhody, které pro tyto aktéry z nezávislosti soudnictví plynou, např. zvýšení kredibility legislativy v očích dotčených adresátů práva, možnost delegovat nepopulární rozhodnutí na voličům neodpovědné soudce nebo jedna z možností, jak zajistit prosazování zájmů vtělených do legislativy vládnoucími skupinami i v době, kdy se tyto skupiny ocitnou v opozici nebo jinak přestanou mít rozhodující vliv na tvorbu politiky (tzv. pojišťovací teze).¹⁰⁵ Upozorňuje se na náklady, které by v případě snah o omezení nezávislosti soudnictví museli takoví političtí aktéři nést, spočívající buď přímo v institucionálním nastavení (nutnost souhlasného stanoviska několika ústavních orgánů, jejichž členové mohou mít odlišné politické preference), anebo v konfrontaci s veřejnou podporou, kterou soudnictví požívá, je-li vnímáno jako ochrana jednotlivců i většiny společnosti před zneužitím zákonodárné moci partikulárními zájmy anebo jako strážce ústavních principů před aktuální vládní většinou.¹⁰⁶ A nakonec bývají formulována různá doporučení pro strategické chování samotných soudů, aby snižovaly pravděpodobnost, že výhody omezení soudnictví pro ostatní politické aktéry převýší náklady.¹⁰⁷

Zdá se tedy, že v demokraciích existují historické i pragmatické důvody pro odstínění soudní moci před vlivy politických aktérů. Přesto přetrvává napětí

---

¹⁰⁴ V. Klokočka výstižně napsal, že „(i)nstitucionální dělba moci nezná pojem opozice, opozice je však prvořadou složkou funkční dělby“ (*Nové pojmy v Ústavě České republiky*. Politologický časopis 1/1994, str. 15).

¹⁰⁵ V podrobnostech srov. Vanberg, G.: *Establishing and maintaining judicial independence*. In: Whittington, K. E., Kelemen, R. D., Caldeira, G. A. (eds.): *The Oxford Handbook of Law and Politics...*, str. 99–116.

¹⁰⁶ Bohužel na současném vývoji v Maďarsku a Polsku můžeme pozorovat též opačný vztah: ve chvíli, kdy se nastupující vládnoucí většině podaří přesvědčit podstatnou část společnosti, že ústavní soudy (údajně) dlouhodobě rozhodují proti převažujícím postojům ve společnosti, podpora ústavních soudů veřejností klesá a stávají se snazším terčem pro v dané situaci silné politické hráče, kteří mají zájem na oslabení nezávislosti soudní moci.

¹⁰⁷ Vanberg, G.: *Establishing and maintaining judicial independence*. In: Whittington, K. E., Kelemen, R. D., Caldeira, G. A. (eds.): *The Oxford Handbook of Law and Politics...*, str. 113–115.

mezi závěry opřeny o převažující ústavní design a zájmy tradičních politických aktérů na straně jedné, a praktickou zkušeností s fungováním nejvyšších a ústavních soudů nastíněnou v kapitole 1.2. na straně druhé. Pomineme-li pragmatická a z hlediska striktního pojetí soudcovské nezávislosti problematická doporučení pro soudce být vnímavými vůči veřejnému mínění a zájmům nejvlivnějších politických aktérů, chybí nám pohled z druhé strany: co, pokud něco, z takto vnímané nezávislosti vyplývá pro soudnictví?

S ohledem na některé dále uvedené zahraniční výzkumy můžeme problém vyhrobit kacířskou otázkou – nejsou výše uvedené argumenty pro institucionální nezávislost soudnictví aplikovatelné i na některé nedemokratické režimy? Ve starší literatuře se můžeme setkat se zjednodušeným tvrzením, že ani případně formálně zakotvená dělba moci se v autoritářských režimech v praxi neaplikuje, protože by se vládnoucí skupina dobrovolně neomezila ve svém vládnutí.¹⁰⁸ Dnes víme, že je nutné rozlišovat různé historické i současné typy nedemokratických režimů,¹⁰⁹ přičemž navíc ne všechny jsou vnímané jako a priori zavrženíhodné.¹¹⁰ Pro námi položenou otázku role soudů v nedemokratických režimech nabízejí odpověď T. Ginsburg a T. Moustafa. Podle nich spočívá v kontrole politických oponentů, legitimizaci režimu právem, dohledu nad byrokracií, garanci zahraničních investic a v přesouvání řešení nepopulárních problémů na soudy.¹¹¹

¹⁰⁸ „The plain truth is that no authoritarian regime can tolerate the limitations on its power that are implicit in the doctrine of the separation of powers.“ Vanderbilt, A. T.: *The doctrine of the separation of powers and its present-day significance*. University of Nebraska Press, Lincoln 1953, str. 13.

¹⁰⁹ K odlišování a typologii autoritářských a totalitních režimů viz např. Hloušek, V., Kopeček, L., Šedo, J.: *Politické systémy*. Barriter & Principal, Brno 2011, str. 37 a násl.

¹¹⁰ Asi nejznámějším, byť ne jediným, autorem poukazujícím na pozitiva liberálních autokracií (v minulosti např. konstitučních monarchií) ve srovnání s neliberálními demokraciemi je F. Zakaria, viz Zakaria, F.: *Budoucnost svobody. Neliberální demokracie v USA i ve světě*. Academia, Praha 2012.

¹¹¹ Moustafa, T., Ginsburg, T.: *Introduction: The Functions of Courts in Authoritarian Politics*. In: Ginsburg, T., Moustafa, T. (eds.): *Rule by Law. The politics of Courts in Authoritarian Regimes*. Cambridge University Press, Cambridge – New York 2008, str. 1 a násl. V češtině viz i Kysela, J.: *Nad knihou editorů Toma Ginsburga a Tamira Moustafy Rule by Law...*, str. 135 a násl. Pro kritiku spočívající v odhlížení od podstaty autoritářského režimu, v němž vládnoucí strana (skupina) může bez větších obtíží měnit jak ústavní pravidla, tak soudce, je aplikující, viz Tushnet, M.: *Authoritarian Constitutionalism...*, str. 391 a násl. Zdá se však, že uvedený argument nelze bez dalšího generalizovat pro všechny nedemokratické režimy – Hirschl, R.: *Constitutional Theocracy*. Harvard University Press, Cambridge 2010, str. 248 nebo Kühn, Z.: *Aplikace práva soudcem v éře stře-*

Zajímavě charakterizuje na základě případových studií roli soudů v teokraciích R. Hirschl. Podle něj mají konstitucionalismus a nezávislé soudy výrazný „sekularistický appeal“. Umožňují vládním elitám kontrolu nad interpretací náboženského práva prostřednictvím jmenování „umírněných“ soudců se sekulárním vzděláním, představují záruku pro zahraniční investory a také možnost strategicky delegovat potenciálně nepopulární (protivětšinová, anti-klerikální) rozhodnutí na voličům neodpovědné soudce.¹¹²

Vzhledem k podobnosti pragmatických úvah stojících za zvolenou institucionální strukturou nezávislého soudnictví v demokratických a nedemokratických režimech to však současně znamená, budu-li parafrázovat M. Tushneta, že aby měla institucionální soudcovská nezávislost v konstitucionalismu reálný význam, přidanou hodnotu, musíme předpokládat, že soudci nebudou ve všech případech rozhodovat striktně pozitivisticky, v souladu se stávajícím a demokratickou většinou vytvořeným nebo akceptovaným pravidlem.¹¹³ Jinak by se jednalo o triviální formální konstitucionalismus (*mere rule-of-law constitutionalism*), v němž normotvůrce dodržuje požadavky na morálku práva ve smyslu knihy L. Fullera,¹¹⁴ jako jsou veřejnost, prospektivnost a obecnost, a pro aplikaci právních předpisů ustanovil nezávislé soudy, ale normotvůrce není při tvorbě práva omezen obsahovými standardy typu základních práv.¹¹⁵ Právě takovýmto modelem se podle M. Tushneta inspiroují kritici současného politického vlivu soudců.¹¹⁶

Do třetice ilustrativním může být i poukaz na postavení mezinárodních soudů. Ač můžeme v mezinárodním právu pozorovat v některých oblastech výrazné konstitucionalizační tendence,¹¹⁷ současně tento systém vykazuje různ-

---

doevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize. C. H. Beck, Praha 2005.

¹¹² Hirschl, R.: *Constitutional Theocracy...*, str. 50 a násl., kapitola 2. – The Secularist Appeal of Constitutional Law and Courts.

¹¹³ Tushnet, M.: *Authoritarian Constitutionalism...*, str. 416 a 420.

¹¹⁴ Fuller, L.: *Morálka práva*. 2. vydání, Oikoymenth, Praha 1998.

¹¹⁵ Tushnet, M.: *Authoritarian Constitutionalism...*, str. 396 a 420. Jako příklad uvádí Singapur.

¹¹⁶ *Ibid.*, str. 418. Odkazuje např. na stať Waldron, J.: *The Rule of Law and the Importance of Procedure*. New York University Public Law and Legal Theory Working Papers, Paper 234/2010.

¹¹⁷ Klabbers, J. et al.: *The Constitutionalization of International Law*. Oxford University Press, Oxford 2011 nebo Ondřejek, P.: *Lidská práva jako významný zdroj legitimacy současného mezinárodního práva*. In: Šturma, P. a kol.: *Mezinárodněprávní aspekty ochrany lidských práv*. Právnická fakulta UK, Praha 2013, str. 7 a násl.

nou míru demokratického deficitu.¹¹⁸ Ve sféře sporů mezi formálně rovnocennými suverénními státy tak soudy plní primární funkce rozhodování sporů. Před mezinárodními soudy se však ocitají i případy fakticky nerovných účastníků: vítězné a poražené státy a jednotlivci v souvislosti s ozbrojenými konflikty, přibývají případy tzv. diagonálních sporů mezi státy a jednotlivci, které se řeší podle mezinárodního práva – ať už jsou to obchodní arbitráže nebo stížnosti na porušení mezinárodních lidskoprávních úmluv. Proč se státy i v těchto pro ně na první pohled nevýhodných situacích podrobují jurisdikci mezinárodních soudů? Literatura uvádí jak vidinu bezprostředních výhod (podmínka nebo součást žádaného členství v mezinárodní organizaci, očekávání investičních dohod, ukončení sankcí či poskytnutí pomoci), tak strategickou ochranu menšin, včetně potenciálních budoucích politických menšin,¹¹⁹ a samozřejmě možnost odvolatelné¹²⁰ delegace přijímání nepopulárních rozhodnutí.¹²¹

S vědomím úskalí přílišného zjednodušení můžeme shrnout, že formálně nezávislí soudci v autoritářských režimech buď anticipují postoje vládnoucí skupiny a jí vytvořený regulatorní rámec, anebo působí jako nástroj vyvažující na vládnoucí většině alespoň zčásti nezávislý regulatorní rámec.¹²² Formální

¹¹⁸ Někteří to vnímají jako přednost mezinárodního práva vzhledem k jeho primárně technokratické legitimitě – viz Krisch, N.: *Pouvoir constituant and pouvoir irritant in the post-national order*. International Journal of Constitutional Law 2016, str. 657 a násl.

¹¹⁹ Podrobně viz Pospíšil, I. a kol.: *Mezinárodní lidskoprávní závazky postkomunistických zemí: případy České republiky a Slovenska*. Leges, Praha 2016, str. 23–24 a literaturu tam uvedenou.

¹²⁰ K rozdílnému vnímání (vlastních) vnitrostátních a mezinárodních soudů státy viz např. Ondřejek, P., Ondřejková, J.: *Politické otázky před mezinárodními soudy*. Acta Universitatis Carolinae – Iuridica 1/2014, str. 101–102.

¹²¹ Pro další politologické přístupy ke zkoumání mezinárodního soudnictví (liberalismus, konstruktivismus) a jimi analyzované další důvody, proč státy akceptují jurisdikci mezinárodních soudů, viz obecně např. Pollack, M. A.: *Political Science and International Courts*. In: Romano, C. P. R., Alter, K. J., Shany, Y. (eds.): *The Oxford handbook of international adjudication...*, str. 357 a násl.

¹²² Samozřejmě se to může lišit podle citlivosti kauzy, v čemž lze spatřovat analogii s Fraenkelovým duálním státem. Viz např. Kysela, J.: *Právo jako relativně uzavřený systém a dvojí pojetí výjimečného stavu. Předběžné ohledání schmittovského tématu*. In: Bílková, V., Kysela, J., Šturma, P. (eds.) a kol.: *Výjimečné stavy a lidská práva*. Auditorium, Praha 2016, str. 19 a násl. Další faktor představuje vlastní dynamika konkrétního autoritářského režimu, protože v případě slábnutí stávající vlády lze pozorovat tzv. *strategické přeběhnutí* (strategic defection) soudců, které má podobu rozhodování proti slábnoucí autoritářské vládě za účelem soudcovského distancování se od ní, přestože to byla právě autoritářská vláda, která tyto soudce ustavila do funkce. V podrobnostech viz např. Helmke, G.: *The Logic of Strategic Defection: Court-Executive Relations in Argentina under Dictatorship and Democracy*. The American Political Science Review 2002, str. 291 a násl.

nezávislost mezinárodních soudů je jednou ze stěžejních podmínek jejich legitimacy při rozhodování sporů mezi státy. V případě diagonálních sporů je však výsledkem strategických úvah aktuální vládnoucí většiny, která k jurisdikci mezinárodního soudu dává souhlas s tím, že má možnost kdykoli alespoň částečně ovlivnit regulatorní rámec jednostrannými výhradami, odstoupením od takových mezinárodněprávních závazků či pozastavením aplikace, pokud to mezinárodní smlouva umožňuje.

Teprve nezávislost soudnictví v demokraciích, kde žádná aktuální většina nemá plně k dispozici regulatorní rámec v nejširším slova smyslu,¹²³ otevírá možnost, aby soudy s odkazem na svou interpretaci vlastních pravomocí vyplývajících z regulatorního rámce zasahovaly do aktuální většinové politiky ve jménu abstraktních hodnot i pragmatických úvah. A právě schopnost (*capacity* v nejširším slova smyslu) nezávislých soudů v demokratickém režimu měnit regulatorní rámec představuje důležité propojení s chápáním moci v rámci jednotlivých dimenzí politiky: můžeme pozorovat jak zásahy do procesu vytváření politické vůle (*politics*), tak do obsahové dimenze politiky (*policy*), ale i do vymezení vlastního politického rámce (*polity*), v němž se proces výběru a naplňování jednotlivých politických cílů odehrává.¹²⁴

Nabízí se nevyhnutelná otázka: když ze zkušeností víme, že soudy v demokraciích mohou ovlivňovat politiku, když od nich určitá část tvůrců i adresátů práva (a nemusí se jednat o zranitelné menšiny) očekává, že budou ovlivňovat politiku, když jim současný doktrinární a institucionální rámec dává možnost ovlivňovat politiku, jakým způsobem lze zkoumat, zda a nakolik ovlivňují politiku, nebo se přímo chovají politicky?

1.5. Vliv změny vnímání soudní moci na nové způsoby jejího zkoumání

Výstižná karikatura upozorňuje, že když jeden člověk před sebe na prázdný papír napíše velké číslo šest, druhý člověk, který stojí k němu naproti, vidí na

---

¹²³ Konkrétní rozdíly souvisejí jednak s mírou kodifikace a rigidnosti ústavy, jednak se „sílou“ vládnoucí většiny, která by byla schopna prosadit systémové ústavní změny omezující pravomoce a působnost soudů. V tom případě je však sporné, zda ještě mluvíme o demokracii, anebo o „zneužívajícím konstitucionalismu“, který se při dodržení formálních procedur pro změnu ústavy snaží oslabit demokracii – Landau, D.: *Abusive Constitutionalism*. University of California Davis Law Review 2013, str. 189 a násl.

¹²⁴ Obecně např. Ferejohn, J.: *Judicializing Politics, Politicizing Law*. Law and Contemporary Problems 2002, str. 41 a násl.